

FOTO TONKA: TAJNE PROFESIONALNE FOTOGRAFIJE MEĐURATNOG RAZDOBLJA

dr. sc. SANDI BULIMBAŠIĆ □ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Splitu, Split

Od 30. siječnja do 26. travnja 2015. u Galeriji Klovićevi dvori održala se velika retrospektivna izložba profesionalne fotografkinje Antonije Vajda (1887.-1971.), udane Kulčar i kasnije Prut, poznatije kao Tonka, čiji je fotografski atelijer bio jedno od kulturnih mjesta međuratnog Zagreba. Izložbu su organizirali Galerija Klovićevi dvori i Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU, u čijem je vlasništvu veliki broj izloženih fotografija. Nakon Zagreba, izložba je postavljena u Varaždinu i Rogaškoj Slatini. Autorica stručne koncepcije i izložbe, te teksta u katalogu je povjesničarka umjetnosti dr.sc. Lovorka Magaš Bilandžić koja je zajedno s kustosicom izložbe Ivom Sudec Andreis autorica likovnog postava izložbe i urednica kataloga.

Izložba *Foto Tonka – Tajne ateliera društvene kroničarke* je popraćena izvrsno opremljenim i oblikovanim dvojezičnim katalogom koji uz predgovor, popis arhivskih izvora i literature, katalog djela i životopis fotografkinje, sadrži izuzetno velik broj visokokvalitetnih reprodukcija Tonkinih fotografija. Oblikovanje kataloga i cjelokupnog

vizualnog identiteta izložbe potpisuje Igor Kuduz. Tekst Lovorke Magaš Bilandžić pod nazivom *Tonka u fokusu: Vizualna kronika kroz medij fotografije* pruža ne samo pregled Tonkina života i djelovanja, već i znanstveno utemeljenu interpretaciju i valorizaciju raznovrsnih tematskih cjelina Tonkina opusa u kontekstu hrvatske i europske međuratne fotografije.¹

Ime atelijera Foto Tonka i Tonkin opus nisu do sada bili nepoznati u povijesti hrvatske fotografije. Ipak, o vrsnoj majstorici zanata čije su fotografije svojevrsna kronika međuratnog Zagreba i čija je vrijednost bila prepoznata još od suvremenika, objavljeno je do danas tek nekoliko kraćih tekstova i biografskih članaka,² a 2006. u serijalu *Fotografija u Hrvatskoj* snimljen je dokumentarni film po scenariju Marije Tonković, koja se do sada najviše bavila radom profesionalnih fotografskih atelijera u Hrvatskoj.³

Retrospektivna izložba u Galeriji Klovićevi dvori po prvi put je opsežno predstavila Tonkin opus (prema odabiru autorice izloženo je više od dvjesto fotografija, ne računajući fotografije iz privatnih zbirki građana izložene u

IM 45/46, 2014./2015.
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

sl.1. Vika Podgorska kao Napast-Ženka u burleski *Kozmički žongleri* Kalmana Mesarića, 1926. srebrnelatinska fotografija Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU, Zagreb

sl.2. Branko Tepavac kao Mušmula u predstavi *Mnogo vike ni za što* Williama Shakespearea, 1926. srebrnelatinska fotografija Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU, Zagreb

1 Magaš Bilandžić, Lovorka. *Tonka u fokusu: Vizualna kronika kroz medij fotografije*. // u: Foto Tonka: Tajne ateliera društvene kroničarke, Galerija Klovićevi dvori, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU, Zagreb, 2015., 7-39.

2 Vidi: Magaš Bilandžić, Lovorka, nav. dj., 2015., 7, bilj. 2; literatura 141-142.; Cindrić, Pavao (P.C.). *Kulčar Vajda, Tonka (Antonija)*. // Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941.-1945., Minerva, Zagreb, 1997., 216; Hlevnjak, Branka. *Fotografkinje: prilozi povijesti hrvatske fotografije 1870.-2000.* // Društvo povjesničara Hrvatske-Design art, Zagreb, 2007. 48-57; Flego, Višnja (V. Fo.). *Kulčar Antonija*. // Hrvatski biografski leksikon KR-Li, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2013., 343-344.

3 Tonković, Marija. *Franjo Mosinger*. // Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2002.; Tonković, Marija. *Fotografija 30-ih godina*, u: Moderna umjetnost u Hrvatskoj 1898.-1975., Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2012., 186-219. (mrežno izdanje); Tonković, Marija. *Fotografija: medijska afirmacija i afirmacija medija*. // u: *Art deco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2011., 175-200. Na izložbi je, uz radove drugih međuratnih fotografa, bilo izloženo i nekoliko Tonkinih fotografija.

sl.3. Vera Milčinović Tashamira, oko 1925.
srebroželatinska fotografija
Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU,
Zagreb

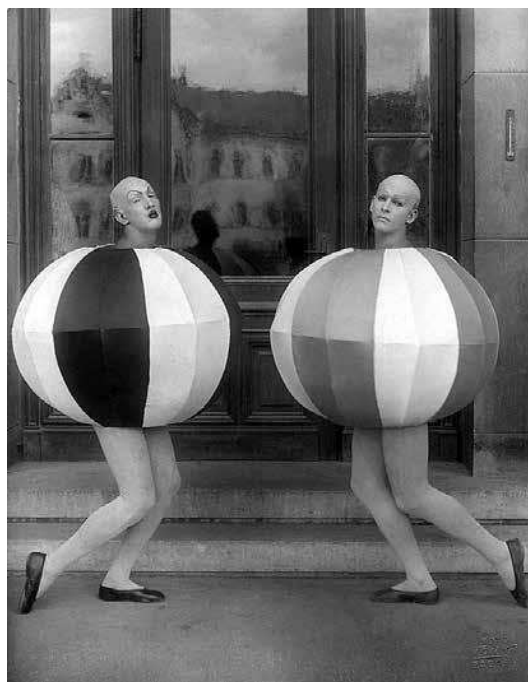
sl.4. Maksimilijan i Valentin Froman kao
lopte u baletu *Cvijeće male Ide*, 1925.
srebroželatinska fotografija
Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU,
Zagreb

sl.5. Scena iz baleta *Šut* Sergeja Prokofjeva,
1927.
srebroželatinska fotografija
Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU,
Zagreb

sl.6. Nada Babić i Valentin Froman u baletu
Šut Sergeja Prokofjeva, 1927.
srebroželatinska fotografija
Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU,
Zagreb

posljednjoj izložbenoj prostoriji) a tematski je Tonkino djelovanje predstavila i izvan žanrova portretne i kazališne fotografije po kojima je do sada bila najpoznatija. Nadalje, izložba i tekst u katalogu po prvi put Tonkin opus ozbiljnije interpretiraju u kontekstu europske fotografije međuratnog razdoblja, posebice u kontekstu djelovanja profesionalnih foto-atelijera i fotografkinja u istaknutim europskim središtima (Beču, Parizu, Ber-

linu) čije je stvaralaštvo posljednjih godina u središtu zanimanja europskih povjesničara fotografije. Tonkino školovanje u inozemstvu i kontinuirana potreba za stručnim usavršavanjem i praćenjem svjetskih trendova u fotografiji, te novosti na području tehnologije razlog su što na njezinim fotografijama i načinu na koji portretira duh vremena prepoznamo sličnosti s fotografskim rukopisom suvremenih europskih fotografkinja (Madam d'Ora, Edith Barakovich, Trude Fleischmann...). Njihove su fotografije, piše autorica izložbe, osim u inozemnim

ilustriranim časopisima, bile objavljivane i na stranicama domaćih časopisa *Kulisa* i *Cinema*, u kojima su redovito objavljivane i Tonkine fotografije.⁴ Takva kontekstualizacija i interpretacija Tonkina opusa rezultat je prije svega iscrpnog znanstveno - istraživačkog pristupa autorice. Pregledom brojnih tiskovina, do sada neobjavljenih arhivskih izvora u Varaždinu, Zagrebu, Celju, Beču, Münchenu, te gotovo nepreglednog broja Tonkinih fotografija u institucijama i privatnim zbirka, autorica ne samo proširuje dosadašnja saznanja o Tonkinom životu i djelovanju već i ispravlja neke neprecizne, pa i netočne tvrdnje iz Tonkina životopisa, kao i datacije i identifikacije njezinih fotografija.

U Tonkinom je životopisu tako proučavanjem arhivskih izvora ispravljen podatak o razdoblju u kojemu je bila službeni dvorski fotograf kraljevske obitelji Karađorđevića; riječ je o razdoblju od 1931. do 1941., a ne od 1924. do 1934. kako se do sada navodilo.⁵ Zanimljiv je i podatak o djelovanju Tonkina atelijera u Rogaškoj Slatini kada je sukob između njezina i konkurentskog atelijera Josipa Pelikana iz Celja riješila općina određivši im naizmjenično dane u tjednu u kojima su mogli snimati turiste u tom popularnom lječilišnom mjestu.⁶

Najveća vrijednost izložbe i kataloga, međutim, je u načinu interpretacije građe. Način na koji Lovorka Magaš Bilandžić u tekstu kataloga i uvodnim tekstovima na samoj izložbi, interpretira svaku tematsku cjelinu Tonkina opusa referentno je mjesto za sve buduće istraživače hrvatske međuratne fotografije i njezina europskog konteksta. Autoričina interpretacija, osim analize sadržajne i likovne razine fotografija, tehničkih inovacija, sadržži i interpretaciju emocionalnog, socijalnog i političkog koda fotografije u svrhu prenošenja poruke. Tonkine su fotografije, ističe autorica izložbe, pridonjele stvaranju "imagea epohe", obilježenog i redefinicijom ženske slobode i samosvijesti⁷ te drugačijom percepcijom žene ispred i iza objektiva. Pritom ne mislimo samo na Tonkine aktove i snimke plesa/plesačica već i portrete, te snimke kraljevske obitelji Karađorđević na kojima Kraljica Marija utjelovljuje različita lica ženskosti; od požrtvovne i dostojanstvene kraljevske supruge, brižne majke ili pak modno osviještene i elegantne dame holivudskog glamura.

sl.7. Scena iz baleta *Žar ptica* Igora Stravinskog, 1923.
srebrnoželatinska fotografija
Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU, Zagreb

sl.8. Scena iz drame *Elizabeta engleska* Ferdinanda Brucknera, 1932.
srebrnoželatinska fotografija
Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU, Zagreb

Sve je to Tonka na svojim fotografijama znala postići i fotografijom u javnosti oblikovati željenu sliku stvarnosti. Minuciozno detektirajući stilske promjene u pristupu različitim motivima, ali i unutar žanra tijekom vremena, te stavljajući ih u kontekst aktualnih umjetničkih kretanja u europskoj profesionalnoj fotografiji, autorica analizira Tonkin opus prema sljedećim tematskim cjelinama, koje prati i postav izložbe: portretna fotografija, unutar koje zaseban prostor daje dječjim portretima, mondeni Zagreb kroz objektiv Foto Tonke i značaj domaćih ilustriranih revija *Svijet*, *Kulisa*, *Cinema*, portreti kraljevske obitelji Karađorđević i uloga fotografije u konstruiranju medijske slike kraljevske obitelji, manje poznata reportažna fotografija kojom se Tonka bavila 1920-ih, fotografije baleta i plesnih izvedbi, aktovi i kazališna fotografija kao rezultat njezine dugogodišnje suradnje sa zagrebačkim Narodnim kazalištem. Iako je postav izložbe bio ambicioznije zamišljen, zbog nedostatka financijskih sredstava od nekih se ideja moralo odustati. Ipak, izložba na cijelom prvom katu Galerije Klovićevi dvori pružila je bogat i sadržajan prikaz Tonkina života i stvaralaštva, organiziran u nekoliko tematskih cjelina, popraćen ugodnom, diskretnom glazbom iz vremena i informativnim panoima s tekstom koji sažeto prenose bitne odrednice svake cjeline. U prvoj sobi bili su izloženi dokumenti, Tonkini osobni predmeti, njezin portret u atelijeru u Ilici 8, a u posljednjoj je sobi bio svojevrsni otvoreni postav koji se za trajanja izložbe stalno dopunjavao. Naime, poziv organizatora građanima da donesu fotografije iz obiteljskih albuma snimljene u atelijeru Foto Tonka urodio je velikim zanimanjem i odazivom. Važno je naglasiti i da su većina izložaka bile srebrnoželatinske

4 Magaš Bilandžić, Lovorka , nav. dj., 2015., 14.

5 Magaš Bilandžić, Lovorka , nav. dj., 2015., 35.

6 Magaš Bilandžić, Lovorka , nav. dj., 2015., 38.

7 Magaš Bilandžić, Lovorka , nav. dj., 2015., 7.

sl.9. Tito Strozzi i Vika Podgorska u drami *Maska i lice* Luigijs Chiarellija, 1928. srebroželatinska fotografija
Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU, Zagreb

sl.10. Marija Karadžorđević, 1931. srebroželatinska fotografija / silver gelatin print
Muzej grada Zagreba, MGZ 54217

fotografije, a ne digitalni ispis, te smo u najvećem dijelu izložbe uživali u kvaliteti doživljaja originala.

Osim što je kroz različite tematske grupe, ne bez primjese nostalgije, približila "zlatno doba" međuratnog građanskog Zagreba, izložba je potvrdila koliko su Zagreb i Hrvatska kroz istaknute predstavnike pojedinih umjetnosti, u ovom slučaju fotografije, bili ravnopravan dio europske kulturno-umjetničke scene. Način interpretacije građe, međutim, lišen je nostalgije i sladunjavosti koju ponekad prepoznamo i na izloženim fotografijama, te potkrijepljen valorizacijom i kontekstualizacijom unutar kulturne, socijalne i političke povijesti u nacionalnim okvirima, ali i izvan njih.

Izložba je i svojevrsni podsjetnik da profesionalnu fotografiju, njezin primijenjeni i dokumentarni karakter te činjenicu da često ovisi o naručitelju, ni danas ne treba zanemariti ni zaobilaziti u ukupnoj slici suvremene hrvatske fotografije. I danas se u njoj, kao nekad, kriju potencijali snažnih fotografskih individualnosti koji zahvaljujući prije svega svom talentu udahnjuju novi život različitim vidovima žanra i stvaraju "vizualnu kroniku" jednog vremena. U današnjem dobu digitalne fotografije koja se mnogima varljivo čini lako savladivim umijećem, izložba je i podsjetnik da se zanatsku vještinu i tehničko znanje ne smije zanemariti u produkciji kvalitetne fotografije.

Primljeno: 31. kolovoza 2015.

LITERATURA

1. Magaš Bilandžić, Lovorka. *Foto Tonka: Tajne ateliera društvene kroničarke*, Galerija Klovičevi dvori, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU, Zagreb, 2015.

2. Tonković, Marija. *Fotografija: medijska afirmacija i afirmacija medija*. // u: *Art deco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2011., 175-200.

3. Tonković, Marija. *Fotografija 30-ih godina*. // u: *Moderna umjetnost u Hrvatskoj 1898.-1975.*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2012., 186-219. (mrežno izdanje).

sl.11. Greta Kraus Aranicki, oko 1931. srebroželatinska fotografija Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU, Zagreb

sl.12. Nada Šulte rođena Barbot, oko 1930. srebroželatinska fotografija Gradski muzej Varaždin, GMV-73345

sl.13. Jelka Šoba (rođena Mokrović) i Milivoj Šoba, kraj 1920-ih srebroželatinska fotografija Maja Petrić, Zagreb

sl.14. Ženski akt u naslonjaču, oko 1926. srebroželatinska fotografija Muzej za umjetnosti i obrt, Zagreb, MUO-049229

sl.15. Ribica s rodom, 1929./30.
srebroželatinska fotografija
privatno vlasništvo

sl.16.-18. Postav izložbe *Foto Tonka – Tajne
ateliera društvene kroničarke*
Galerija Klovičevi dvori, Zagreb

FOTO TONKA: SECRETS OF PROFESSIONAL PHOTOGRAPHY OF THE INTERWAR PERIOD

Text is a review of the catalogue and exhibition *Foto Tonka: Secrets of the Photographic Studio of a Social Chronicler* curated by Lovorka Magaš Bilandžić, PhD. The exhibition took place in Klovičevi dvori Gallery in Zagreb, from the 30th January to the 26th April 2015. It was also set in Varaždin and Rogaska Slatina. It is a retrospective exhibition of a professional photographer Antonija Vajda (1887-1971), married Kulčar and later on Prut, better known as Tonka, whose photographic studio was one of the cult places in the interwar Zagreb. Lovorka Magaš Bilandžić analyzes Tonka's oeuvre through different topics: portraits, nudes, theatre and dance performances, less known reportage photography, fashion and advertising photography, photographs of the royal Karađorđević family, and for the first time she interprets and evaluates it in the context of Croatian and European photography of the period between the two worlds wars.